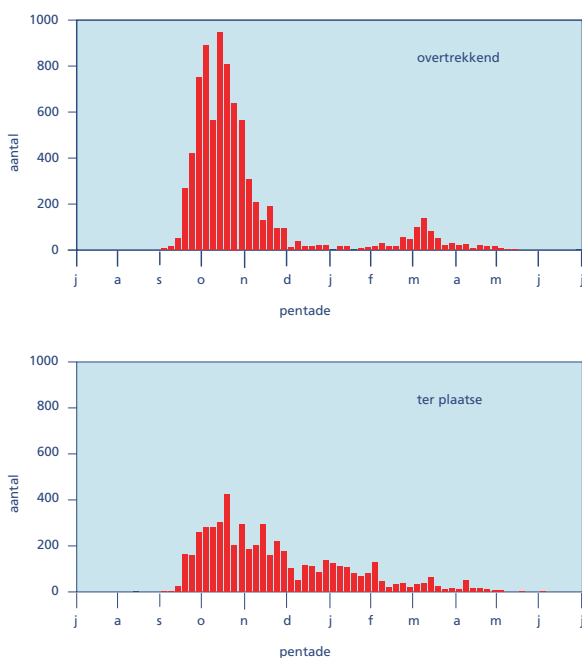
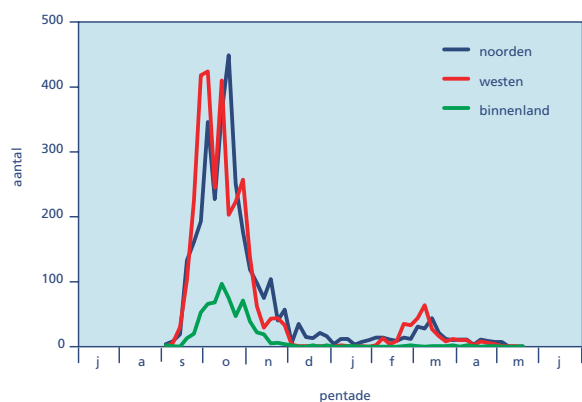

IJsgors. Foto: Hans Gebuis

Figuur 1. Seizoensverloop van overtrekkende en pleisterende IJsgorzen per vijfdaagse periode (som van de aantallen in 1989-2006).

Figuur 2. Doortrekpatroon van IJsgorzen in het noorden, westen en rest van het land.

IJsgorzen in Nederland, als sneeuw voor de zon

IJsgorzen leven in ons land een onopvallend bestaan. Wie niet bekend is met de kenmerkende maar onopvallende roep, zal ze snel over het hoofd zien. Vooral dankzij trektellingen is het een en ander bekend geworden over het voorkomen van de soort. Daarnaast worden IJsgorzen met name langs de Noordzeekust regelmatig op de vinkenbanen gevangen. Waarnemingen in het kader van het Bijzondere Soorten Project (BSP) onthullen opvallende patronen.

Algemeen op de toendra

De broedverspreiding van IJsgorzen ligt voornamelijk rond de poolcirkel, maar volgt in Noorwegen de berggebieden en hoogvlaktes naar het zuiden. Het is één van de talrijkste vogels van de vochtige toendra met lage wilgenstruiken. In Europa zijn dichtheden vastgesteld van 30 paar per km², in Alaska zelfs tot 95 paar per km². De broedpopulatie in Europa bedraagt zowel in Noorwegen als Zweden rond 200.000 paren en in Finland 40.000. In Rusland broeden waarschijnlijk meer dan 5 miljoen paren, maar informatie daarover is schaars. De overwinteringsgebieden liggen ten zuiden van de taiga, vooral in de Noord-Amerikaanse prairies en op de Aziatische steppen. Scandinavische vogels trekken merendeels in zuidoostelijke richting weg, maar een klein gedeelte overwintert rond de Noordzee, langs de oostkust van Engeland en in Noord-Frankrijk. In Nederland hebben we dus te maken met zowel doortrekkers als overwinteraars.

Herkomst

Dat onze IJsgorzen vooral uit Scandinavië zullen komen, lijkt een bevestiging te vinden in een op 17 november 1986 op de vinkenbaan van Castricum geringd eerstejaars mannetje, dat op 5 maart 1987 als verkeersslachtoffer werd gemeld uit Grenå in Jutland, Noord-Denemarken. Het valt echter niet uit te sluiten dat deze vogel via Jutland naar IJsland en Groenland wilde trekken. Een tweede melding betreft een nestjong uit Noord-Noorwegen dat twee jaar later werd teruggemeld in België. Intrigerend is een op 17 februari 2004 bij Uithuizen (Groningen) geringd vrouwtje dat op 13 mei 2004 dood werd aangetroffen bij Ammassalik, in het zuidoosten van Groenland (afstand 2757 km). Eerder is al eens gesuggereerd dat vooral vroeg in het seizoen arriverende IJsgorzen op grond van hun lichaamsmaten van Groenlandse herkomst zouden kunnen zijn (Limosa 62: 29-34, 1989). Naast doortrekkers lijkt er een (kleiner) aantal vogels te zijn dat in ons land overwintert, zoals een op 6 november 2003 bij Uithuizen geringd eerstejaars vrouwtje dat zich daar op 24 maart 2004

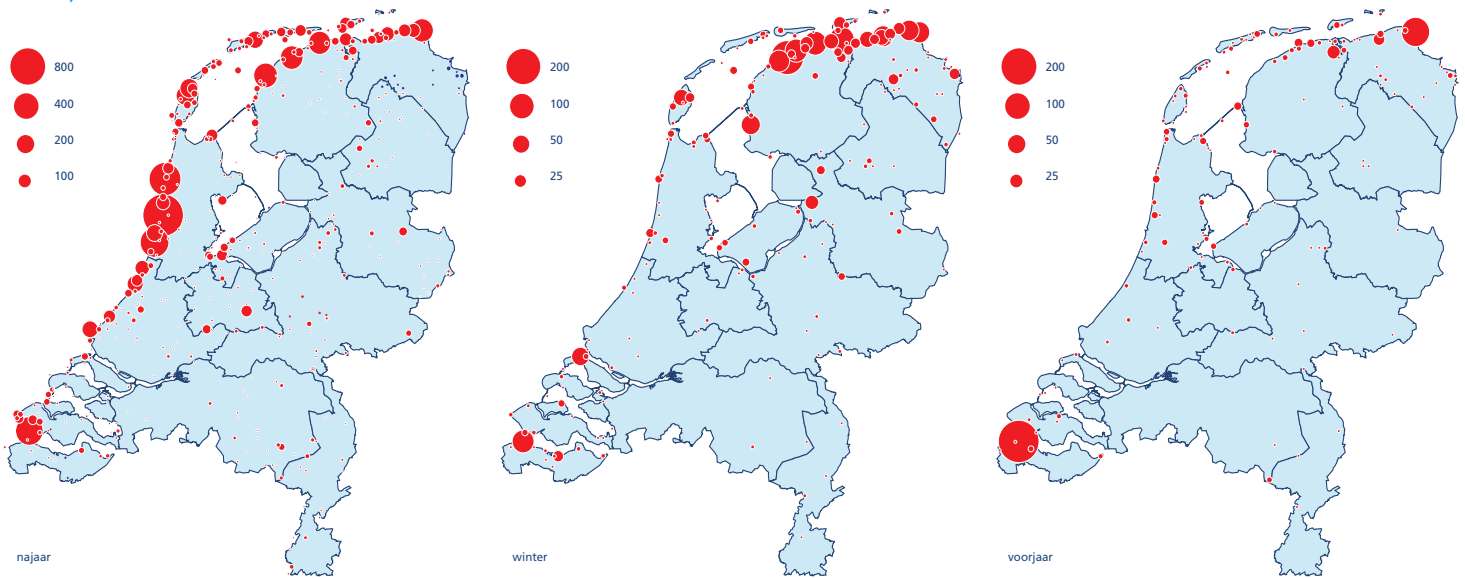
nogmaals liet vangen. Opmerkelijk is de trek in oost- tot zuidoostelijke richting die in het Waddengebied in oktober-november wordt gesignaleerd. Dit kan wijzen op Scandinavische vogels die via een lus door het Noordzeegebied alsnog richting (Zuid)Oost-Europa vliegen, maar ook op vogels met een meer noordwestelijke herkomst.

Uit het ringvangsten-bestand van het Vogeltrekstation komt de vinkenbaan van Castricum prominent naar voren. Sinds 1962 zijn hier 584 (80%) van de 729 in Nederland geringde IJsgorzen gevangen. Met een dergelijk fraaie gegevensreeks kan verder terug in de tijd worden gekeken dan met het BSP, en momenteel wordt er door de Ringgroep Castricum aan een boek over de ringvangsten gewerkt. In het BSP doet de IJsgors mee sinds de start van het project in 1989. De database bevat 4804 waarnemingen die, aangevuld met 311 waarnemingen van Waarneming.nl, in totaal 13.232 vogels betreffen. Hiervan werd 59% als trekkend (of langsvliegend) gemeld.

Seizoensverloop

De eerste IJsgorzen arriveren doorgaans begin september. Van half september tot eind oktober worden de meeste trekkers gemeld, met een uitloop tot eind november (figuur 1a). De mediane datum van de trekkers is 13 oktober, maar in het recordjaar 1993 was al op 6 oktober de helft van de vogels gepasseerd. Er lijkt echter geen correlatie tussen goede jaren en vroege aankomst te bestaan. Ook is er weinig verschil in mediane datum tussen trekkers (september-november) in het noorden (15 oktober) en westen van het land (10 oktober) dan wel het binnenland (13 oktober); zie figuur 2. Merk overigens op dat deze data vroeger liggen dan die welke in het 'LWVT-boek' worden genoemd en die voornamelijk op de jaren tachtig betrekking hebben (regio Noordzee 21 oktober, West-Nederland 9 november, Hoog-Nederland 5 november).

In het najaar worden de vogels langs de gehele Noordzee- en Waddenkust gezien (figuur 3). Langs de westkust en in het binnenland wordt driekwart van de vogels

als trekker gemeld, in het Waddengebied de helft. Deze voorkeur om in het Waddengebied te blijven pleisteren, komt ook in de winterverspreiding naar voren. De dijktafsluiters en kwelders van de Friese en Groningse Waddenkust zijn dan favoriet. Meer in het binnenland worden IJsgorzen ook op akkers gevonden, vaak in gezelschap van Veldleeuweriken, maar zij kunnen zich dan erg onopvallend gedragen.

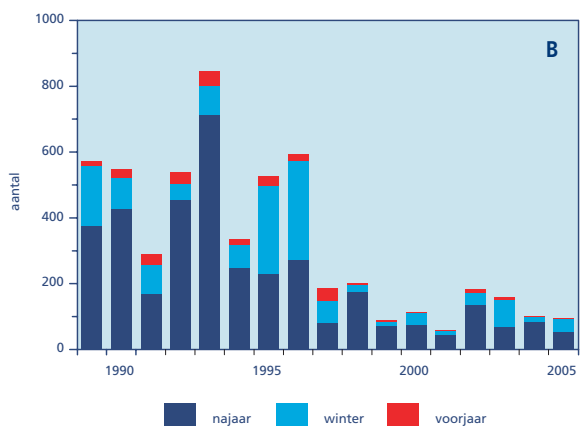
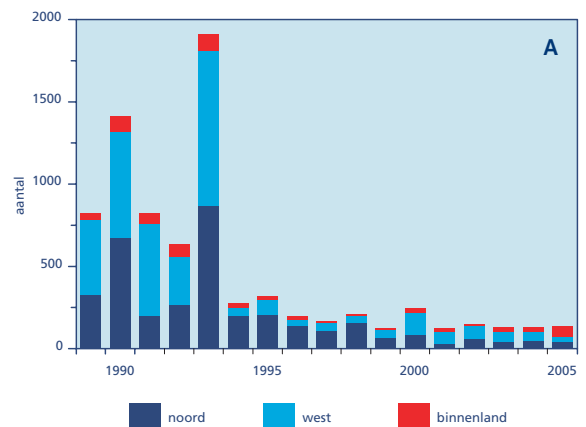
De voorjaartrek vertoont een piekje tussen half februari en half maart (mediane datum op Breskens is 4 maart, in de Eemshaven 10 maart), maar er worden tot in mei IJsgorzen waargenomen. Uitzonderlijk was een zingend mannetje op 12 en 16 juni 1999 bij Lopik. Op Helgoland lag de mediane datum in de jaren zeventig en tachtig in het najaar slechts 5 dagen vroeger (8 oktober) dan bij ons. De voorjaartrek speelde zich echter geheel in april af, met 16 april als mediane datum, ruim een maand later dan bij ons!

Afnemende aantallen

De aantallen trekkers én pleisteraars zijn sterk afgenomen in de afgelopen 15 jaar (figuur 4). Bij pleisteraars wordt het beeld enigszins verstoord door een opleving in de strenge winters van 1995/96 (in december) en 1996/97 (in december en januari). Het winteraantal lag toen driemaal zo hoog als in de voorafgaande (goede) jaren. Het aantal trekkers in het westen van Nederland is dramatisch gedaald, zoals duidelijk blijkt uit de ringvangsten op Castricum (figuur 5). Voordat het BSP van start ging, lag het aantal najaarsvangsten aanzienlijk hoger dan tegenwoordig. Een vergelijking met de wintertervogelatlas (1978-83) is alleen mogelijk voor pleisteraars (aantallen van trekkers zijn destijds niet verzameld). De aantallen in de atlasperiode (najaar) waren aanmerkelijk hoger dan tegenwoordig (figuur 5). Het aantal pleisteraars in de winter (niet weergegeven) lag zelfs op het niveau van begin jaren negentig. De afname in Castricum lijkt al eerder te hebben ingezet dan de landelijke

(Boven) Figuur 3.
Verspreiding van IJsgorzen in 1989-2006 in het najaar (let op de schaal), winter en voorjaar.

(Rechts) Figuur 4.
Aantal overtrekkende IJsgorzen verdeeld over drie regio's(A), en aantal pleisterende IJsgorzen verdeeld over de seizoenen(B).

(Rechtsbeneden) Figuur 5.
Trend van gevangen IJsgorzen op de vinkenbaan van Castricum (aantal vangsten per dag) in de periode 1962-2005 (blauwe staven). Tevens weergegeven de som van het maximum aantal pleisteraars per atlasblok in de winteratlas (1978-83) en het BSP (1989-2005) (rode blokken). Gegevens Castricum ter beschikking gesteld door de Ringgroep Castricum.

afname en komt meer overeen met het aantal trekkers uit figuur 4. In het Waddengebied hebben de pleisteraars het wat langer volgehouden. Welke oorzaken achter deze afname schuilgaan, is onduidelijk. Soorten die in vergelijkbare habitats worden gezien, zoals Strandleeuwerik, Frater en Sneeuwgors, laten een structurele afname zien (Frater) dan wel sterke fluctuaties met een opleving eind jaren negentig (Strandleeuwerik, Sneeuwgors).

Erik van Winden

